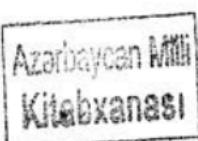

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
Memarlıq və İncəsənət İnstitutu

Azərbaycan Musiqi Tarixi

Üçüncü cild

Bakı – 2018

VIII fəsil

ƏŞRƏF ABBASOV

(1920-1992)

Əşrəf Cəlal oğlu Abbasov Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin inkişafında müühüm rol oynamış bəstəkar, alim, pedaqoqdur. Dahi Üzeyir Hacıbəylinin yetirməsi olaraq, o ömrü boyu yüksək incəsənətin prinsiplərinə sadıq idi. Milli və dünya klassikasının ən gözəl ənənələrinə hörmətlə yanaşaraq, Ə.Abbasov bununla bərabər zəmanəni həssaslıqla duyub müasir dövrü əks etdirən əsrlər yazırıdı. Müxtəlif janrlara müraciət edərək, bəstəkar XX əsrin birinci yarısındaki milli musiqi sənəti üçün yeni olan yaradıcılıq nümunələrinə də yiylənir. Belə ki, məhz Əşrəf Abbasov milli instrumental və orkestr konsertləri, habelə uşaqlar üçün balet janrinin yaradılmasında birinci olmuşdur. Musiqi elmi sahəsində də bəstəkarın nailiyyətləri danılmazdır. Onun elmi tədqiqatlarının əsası Üzeyir Hacıbəylinin ölməz "Köroğlu" operasıdır. Əşrəf Abbasov müsiqişünaslıq sahəsində də Azərbaycan musiqi xadimləri arasında sənətsünaslıq üzrə ilk alım olmuşdur.

"Bəzən düşünürəm ki, mənim musiqiyə məhəbbətim, peşəkar seçimim - əzəldən dədə-babalarımın yaşadığı, doğulduğum Garabağ torpağının, Şuşa ab-havasının mənə olan sovqatıdır."¹ Musiqimizin məbədi olan Şuşa bir sıra görkəmlı musiqiçilər, mədəniyyət və incəsənət xadimlərinin vətənidir. Belə sənətkarlardan biri də bəstəkar Əşrəf Abbasovdur.

O, 1920-ci il martın 23-də kiçik sahibkar olan Cəlal Mehdi oğlu Abbasovun ailəsində dünyaya gəlmişdi. O zaman valideynləri övladlarının gələcəkdə məşhur bəstəkar olacağını, yaradıcılığının çoxsaylı mükafatlarla, fəxri adlarla qeyd ediləcəyini heç təxmin edə bilməzdilər. Çünkü onların ailəsində o dövrə peşəkar musiqiçi yox idi. Lakin Abbasovlar ailəsində "yaradıcılıq ruhu" deyilən bir anlam hökm süründü.

Əşrəf – ailənin üçüncü övladı idi, uşaqlıqdan ciddiliyi, məsuliyyəti, təhsil və biliyə olan qeyri-adi marağının ilə fərqlənirdi. Hələ erkən yaşlarından o, hər zaman Şuşanın rəmzi sayılan zəngin musiqini dinləyirdi. Bu, öz möcüzəsi ilə Əşrəfi valeh edən gözlə bir mühit idi.

1933-cü ildə musiqi məktəbinin açılışı şuşalılar üçün mühüm bir hadisə oldu. Sonralar bu musiqi məktəbi Dağlıq Qarabağın mədəni təhsil mərkəzlərindən birinə çevrilir. Artıq bu illərdə Əşrəfin musiqiyə olan marağı daha ciddi xarakter almağa başlayır. Övladında bu istedadı duyan atası onu həmin məktəbin tar sinfinə təyin edir. O zaman Əşrəfin on üç yaşı var idi. Bu andan etibarən onun həyatı qırılmaz tellərlə musiqiyə bağlanır. Qeyd edək ki, sonralar Əşrəf Abbasov bu məktəbə rəhbərlik edərək, Qarabağın istedadlı uşaqlarını peşəkar musiqi təhsilinə qovuşdurmaq işində səy və əməyini əsirgəməmişdir.

Əşrəf Abbasov müəllimlərini hər zaman çox böyük ehtiramla xatırlayaraq, özünün peşəkar kimi yetişməsində onların əvəzsiz rolunu qeyd edirdi. O, ilk musiqi təhsilini görkəmlı tarzın Həmzə Əliyevin (Azərbaycanın xalq artisti, violin ifaçısı Azad Əliyevin atası) sinfində alaraq, daha sonra tar üzrə Rəsul Əhmədovla məşğul olmuşdu.

¹ Ə.Abbasovun müəllimi M.İ.Çulakiya məktubundan. 18 mart 1954 il.

İxtisas fənnlərinə ciddi yanaşan Əşrəf eyni zamanda Üzeyir Hacıbəylinin tələbəsi, gözəl pedaqoq Fatma xanım Zeynalovanın tədris etdiyi nəzəri fənlərə də böyük maraq göstərirdi. Fatma xanım Üzeyir bəyin sonsuz fəaliyyəti, yüksək humanistliyi və bəstəkarlıq qabiliyyəti haqqında hər zaman böyük məhəbbət və minnətdarlıq hissi ilə danışardı. Artıq, o vaxtdan Üzeyir bəyin şəxsiyyəti Əşrəf üçün etalonə çevrilmişdi.

1934-cü ildə R.M.Qliyer gələcək operası üçün folklor toplamaq məqsədilə Şuşaya gəlir. Fatma xanım öz istedadlı şagirdi Əşrəf Abbasovu nüfuzlu bir bəstəkar kimi tanınan R.Qliyerə təqdim edir. R.Qliyer böyük maraqla gənc şusalının bəstələdiyi melodiyaları dinləyərək, ona bir neçə məsləhət verir və gəncin gələcəkdə böyük uğur qazanacağına inandığını bildirir.

Fatma xanım öz şagirdinin ilkin bəstəkarlıq təcrübəsinə çox qayğı ilə yanaşırırdı. O, Əşrəfin əsərlərini bir toplu halında, zəmənat məktubu ilə bir yerda Üzeyir bəyə göndərir. Hədsiz dərəcədə məşğul olmasına baxmayaraq, parlaq insani və peşəkar keyfiyyətlərə malik bir şəxsiyyət olaraq, Üzeyir bəy hələ natamam olan bu nümunələri nəzərdən keçirir. Bu sadə əsərlərdə o, istedadın rüseyimlərini duyarraq, təhsilini musiqi texnikumunda davam etdirmək üçün Əşrəfi Bakıya dəvət edir. Əşrəf üçün bu böyük xoşbəxtlik idi. Həmin dövrə Əşrəf E.Telman adına Şuşa pedaqoji fəhlə fakültəsində təhsiliini artıq bitirmişdi və onun ancaq bir məqsədi var idi – bəstəkar olmaq!

Əşrəf 1936-cı ildə, on altı yaşında Bakıya gəlir. Üzeyir Hacıbəyli kənc musiqicini evinə dəvət edir və səhbət əsnasında ona deyir: "Əşrəf, əsl bəstəkar olmaq üçün, ən əvvəl mükəmməl musiqi təhsili almaq lazımdır!"¹

Üzeyir bəyin məsləhət və köməyi ilə elə həmin ilin sentyabr ayında Əşrəf Azərbaycan Dövlət Musiqi Texnikumunun bəstəkarlıq şöbəsinə, məşhur pedaqoq Georgi Burşteynin sinfinə daxil olur və eyni zamanda tar üzrə məşğələlərini də davam etdirir.

Üzeyir Hacıbəyli tələbəsi Ə.Abbasov ilə. 1947-ci il

1938-ci ildə Əşrəf Abbasovun orkestr kollektivlərinin, bir sıra ifaçıların repertuarına daxil olan müxtəlif janrlı əsərləri yaranır. Azərbaycan xalq çalğı alətləri orkestri üçün "Kürdü", violonçel və fortepiano üçün Sonatina, skripka və fortepiano üçün Variasiyalar, hoboy, fleyta üçün pyeslər kimi əsərlərdə on səkkiz yaşlı bəstəkarın ansambl duyumu, obrazlılıq və ifadəliliyin uyğunluğu, tembr dialoqlarının müxtəlif variantları diqqəti cəlb edir. Bütün bunlar bəstəkarın kamera-instrumental janra mənsub olan sonrakı əsərlərində inkişaf edərək, yüksək səviyyəyə çatmışdır.

Bu illərdə gənc bəstəkar ilk dəfə olaraq dram tamaşalarına musiqi, A.Şaiqin «Fitnə», Y.Lyubimovun «Mayın əvvəlində» pyeslərinə musiqi yazır, eləcə də fortepiano triosu üçün pyeslər və s. yaradıb ərsəyə gətirir.

Əşrəf 1938-ci ildə Moskvada keçirilən Azərbaycan incəsənəti və mədəniyyəti ongüləyünün iştirakçısı olur. Musiqi ilə ciddi məşğul olmağa yeni başlayan on səkkiz yaşlı gənc üçün bu, çox önəmlü bir hadisə idi. Həmin tarixi yaradıcılıq forumu çərçivəsində Üzeyir Hacıbəylinin nəinki müəllifə, eləcə də bütün respublikaya şöhrət gətirən "Koroğlu" operasının sahnələşdirilməsi baş verir.

¹ Bəstəkarın xatirəsi – Ü.Hacıbəyov haqqında materiallar. Tərtib edəni Ə.İsəzadə. Azərnəş, 1976, s. 119-120.

Moskvada Ü.Hacıbəylinin "Arşın mal alan" musiqili komedyası da nümayiş etdirilir. Tamaşanı müşayiət edən Səid Rüstəmovun rəhbərlik etdiyi Azərbaycan Xalq Çalğı alətləri orkestrində tərəf Abbasov da çalırdı. O, öz vətəninə və milli mədəniyyətinə görə qurur hissi duyurdu.

Moskva gənc musiqiçiyə unudulmaz təəssürat bəxş etdi. Bu şəhər təkcə öz gözəlliyinə və möhtəşəmliyinə görə deyil, həmçinin keçirilən tədbirlərin, konsertlərin çoxluğu, dəyərli peşəkar ünsiyəti ilə onu heyrətləndirmişdi. Məhz o zamanlar, Əşrəfin ilk dəfə olaraq təhsilini Moskvada davam etdirmək arzusu yaradı. Amma bu, hələ yalnız arzu olaraq qalırdı.

Bakıya qayıdan Əşrəf xüsusi bir həvəsla texnikumda təhsilini davam etdirir. Onun yaradıcılıq uğurlarını və əldə etdiyi biliklərin təhsil programından xeyli zəngin olduğunu nəzərə alaraq, texnikumun rəhbərliyi Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasına ərizə ilə müraciət edib, III kursda oxuyan Əşrəf Abbasovun vaxtından əvvəl orada təhsilini davam etdirməsini xahiş edir.

Lakin 1939-cu ilin dekabrında konservatoriyanın I kurs tələbəsi olan Əşrəfi Sovet ordusu sıralarına, hərbi xidmətə çağırırlar. Əşrəf Abbasov bu dövrə artıq müxtəlif kameralər üçün bir sira instrumental əsərlərin (o cümlədən Fortepiano trionsun), fortepiano pyeslərinin, yuxarıda qeyd edildiyi kimi, bir sira dram tamaşalarına musiqinin, habelə Üzeyir Hacıbəylinin özünün təqdirini qazanmış "Koroğlu" operasından rəqslerin xalq çalğı alətləri orkestri üçün çevirmələrinin müəllifi idi.

Əşrəf, Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında təhsilini davandıraraq, Belorusiyada yerləşən 345-ci atıcı piyada alayının hərbi nəfəs alətləri orkestrinin sıravi musiqiçisi olur. O, çox böyük səbirsizliklə xidmətin bitməsini gözlayırdı ki, yenidən həyatının mənasına çevrilən sevimli işi ilə – bəstəkarlıqla məşğul olsun. Lakin, Böyük Vətən müharibəsi başlanır və gənc bəstəkar könüllü olaraq cəbhəyə gedir.

Ə.Abbasov bəstəkar S.Rüstəmov ilə

Burada Smolensk istiqamətində döyüslərdə ön sıralarda vurmuşdur. Faşist işgalçuları ilə qızığın toqquşmalardan birində igit musiqiçi Ə.Abbasovu düşmən gülləsi yaralayırdı. Öz sağlamlığını, qüvvəsini yalnız doğma yurdunda bərpa edə biləcəyinə əmin olaraq, Əşrəf Şuşaya qayıdır.

Gənc bəstəkar vaxtilə oxuduğu Şuşa musiqi məktəbində müəllimlik edərək, fəal musiqi-ictimai işlər aparır. O, bir sira fənlərdən dərs deməklə yanası, həm də tədris hissəsinə rəhbərlik edir və bir qədər sonra bu məktəbə direktor təyin olunur.

1943-cü ildə Ə.Abbasov Bakı Konservatoriyasında təhsilini davam etdirir, burada bəstəkarlıq üzrə professor Boris Zeydmanın sinfində çalışır. Azərbaycan xalq musiqisinin nəzəriyyə və tarixini isə Ü.Hacıbəylinin rəhbərliyi altında öyrənir.

Artıq sonrakı ildə Əşrəf Abbasovun simfonik orkestr üçün yazdığı "Rəqs sütitasi" Q.Qarayev, C.Hacıyev, S.Hacıbəyovun simfonik əsərləri ilə yanaşı Tbilisidə Zaqafqaziya (Cənubi Qafqaz) respublikalarının Musiqi incəsənəti ongönlüyündə ifa edilir.

Gənc istedadlı bəstəkarın ilk əsəri burada iştirak edən görkəmli rus bəstəkarları, ilk növbədə R.Qliyer və S.Vasilenko tərəfindən yüksək dəyərləndirilmişdi.

Ongünlükdə iştirak edən Azərbaycan milli musiqisine yaxşı bələd olan R.Qliyer bəstəkarlarımızın uğurlarını belə qeyd etmişdir: "Azərbaycan bəstəkarlarının bir çox üstünlükleri vardır: gənclik, bədii qavrama və təsvir etmə təravəti, xalqdan əzx olunan zəngin musiqi irsi"¹. «Rəqs süütası»nın müəllifinin "şuşalı oğlan" olduğunu bilən məşhur bəstəkar öz proqnozlarda səhv etmədiyini təbəssümə bildirmişdi.

Ə.Abbasovun «Rəqs süütası» Azərbaycan simfonizminin əsaslarını qoyan ilk simfonik əsərlərdən biri kimi diqqəti cəlb edir². Süita üç hissəlidir, burada hər hissənin öz müstəqil adı var: «Rəqs», «Mahnı», «Yürüş». Bu adların hər biri əsərin xəlqi-janr xarakterini qabarlıq göstərir.

Əşrəf Abbasov konservatoriyanın ikinci kursunu «Şuşa» simfonik poeması və fortepiano üçün sonata ilə bitirir.

Səciyyəvi fakt: Konservatoriyaada oxuduğu təhsil illərində yüksək davamiyət və təhsil göstəriciləri nümayiş etdirən tələbə-məzun Əşrəf Abbasovu 1947-ci ildə Bakı Musiqi Texnikumunun direktoru vəzifəsinə təyin edirlər. Çox güman ki, onun bu təhsil müəssisəsində, həmçinin 10-illik musiqi məktəbindəki pedaqoji fəaliyyəti nəzərə alınmışdı.

Lakin birillik uğurlu fəaliyyətdən sonra gənc bəstəkar Ə.Abbasov, Moskva konservatoriyasının aspiranturasında təhsil almaqdan ötrü bu şərəfli vəzifədən imtina edir.

Müharibə və muhəribədən sonraki illər çox ağır idi. 1944-cü ildə atasının vəfatından sonra Əşrəfin ciyinlərinə ailə qayğısı düşür. O, ailəsini Bakıya götürür. Onların yaşamağa yeri yox idi. Lakin Üzeyir Hacıbəylinin sərəncamı ilə Əşrəf Abbasovun ailəsinə konservatoriyaada sinif otağı ayrılır. İstedadlı musiqicinin ailəsinə maddi yardım göstərmək məqsədilə Üzeyir bəy əlverişli imkanlar axtarır. Belə ki, öz tələbəsi Əşrəf Abbasova əsərlərinin əlyazmasını, həmçinin "Koroğlu" operasının partiturasını

köçürməyi tapşırılmışdı. Az sonra məhz Əşrəf Abbasov musiqi mədəniyyətinin bu misilsiz əsərinin klavirinin redaktoru olmaq şərəfinə layiq görüldü. Tələbələrinin etirazlarına baxmayaraq, Üzeyir bəy həmişə onların gördüklli işin haqqını ödəyirdi. Bu alicənablıq, insanpərvərlik və peşkarlıq dərsi Ə.Abbasov üçün bütün hayatı boyu "yolgöstərən ulduz" oldu. 1951-ci ildə Əşrəf Abbasov Üzeyir Hacıbəyliyə həsr etdiyi violonçel və simfonik orkestr üçün Poemasını bəstələdi.

1975-ci ildə Bakıda Üzeyir Hacıbəylinin ev-muzeyinin açılışı oldu. Bu tədbirdə zəmanəmizin böyük dövlət xadimi Heydər Əliyev, həmçinin Azərbaycan mədəniyyətinin aparıcı nümayəndələri və dövlət xadimləri iştirak etmişdilər. Təsadüfi deyil ki, ekspozisiyanı qonaqlara təqdim etmək şərəfi məhz dahi Üzeyir bəyin sevimli tələbələrindən birinə – Əşrəf Abbasova həvalə olunmuşdu.

Üzeyir Hacıbəylinin ev-muzeyinin açılışı zamanı. 1975 il

"1947-ci ildə Ə.Abbasov, Azərbaycan pianoçularının repertuarına əsaslı şəkildə daxil olan fortepiano və simfonik orkestr üçün ilk milli Konsert üzərində işini tamamlayır. Bu əsər milli instrumental musiqimiz qarşısında duran mühüm məsələlərdən

¹ Глиэр Р.М. Музыка композиторов Азербайджана, Баку, 1945, с. 71.

² Мирзоева Э. Ашраф Аббасов. Баку, Ишыг, 1982, с. 14.

birinin həlli üçün, yəni iri formalı fortepiano əsərlərinin yaradılması üçün gözəl bir stimul olmuşdur".¹

Əsər həmin ildə Bakıda istedadlı Azərbaycan pianoçusu A.Zülfüqarova və Ü.Hacıbəyli adına Dövlət Simfonik Orkestri-nin ifasında Niyazinin dirijorluğunu ilə səslənərək, musiqi ictimaiyyətinin diqqətini cəlb etdi. Premyeradan bir qədər sonra Konserṭ parlaq pianoçu M.P.Brenner tərəfindən ifa edildi. Bu dəfə orkestrə dirijor O.Dimitriadi başçılıq edirdi.

Fortepiano Konsertini yaradarkən bəstəkar artıq üç simfonik əsərin müəllifi idi: onun ilk dəfə qələmini sınadığı sonata formasına əsaslanan Uvertüra (1945), eləcə də yuxarıda adı çəkilən «Rəqs süti» və «Şuşa» simfonik poeması (1946). «Ə.Abbasov tərəfindən Fortepiano konsertinin yaradılması milli incəsənət üçün nəinki konsert janının və sonata forması quruluşunun, hətta pianoçuluq üslubunun bütün rəngarəngliyinin mənimsənilməsini bildirən bir faktdır».²

1948-ci ildə Əşrəf Abbasov Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasını fərqlənmə ilə bitirir. Diplom işi kimi orkestr üçün "Konsertino"nu təqdim edir. Dövlət imtahan komissiyasının sədri, görkəmli musiqiçi, SSRİ Xalq artisti A.B.Qoldenveyzer əsərə "əla" qiymət verərək, belə bir qeyd edir: "Əşrəf Abbasov öz əsərində bəstəkarlıq texnikasına yiyələnməsini və orkestrləşdirmədə təcrübəsini parlaq nümayiş etdirdi".³

Artıq dövlət imtahanlarından sonra dövri mətbuatda özünməxsus hesabat dərc olundu: "Azərbaycan Dövlət konservatoriyasında gənc bəstəkar, nəzəriyyəçi və musiqiçilərin 25-ci buraxılışı keçirilmişdir.

A.Qoldenveyzer və B.Zeydman Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının bəstəkar məzunları ilə. 1948-ci il

Dövlət imtahan komissiyasının sədri, SSRİ Xalq artisti, Stalin mükafatı laureatı professor A.B.Qoldenveyzer AzərTac müxbirinə imtahanın yekunları haqqında belə demişdir: «Bu ilin buraxılışı son on ildən kəmiyyətinə görə fərqlidir. Konservatoriyanı bitirənlərin 41 nəfərindən 5 bəstəkar, 15 pianoçu, 8 nəfəri vokalist, qalanları isə skripkaçı, viola ifaçıları, nəfəs alətləri ifaçıları, musiqi nəzəriyyəçiləri və başqalarıdır. Beş ildə imtahan komissiyasına rəhbərlik etdiyim müddətdə Azərbaycan konservatoriyasında mədəniyyət, bilik və ustalığın səviyyəsinin ildən-ila yüksəldiyini qeyd edə bilərəm. Diplom işi kimi simfonik orkestr üçün Konsertinonu təqdim edən Əşrəf Abbasov çox ümidiyərıcı bir bəstəkardır. Bu əsərdə o, bəstəkarlıq texnikası və alətləşdirmədə təcrübəsi olduğunu nümayiş etdirmişdir. Ələlxüsus son hissənin gümrəh, şəhər musiqisi gözəldir»...¹

¹ Алексеев А.С. Методические рекомендации к изучению и исполнению для студентов фортепианного факультета. Баку, АЗИНЕФТЕХИМ, 1987, с. 3.

² Yena orada.

³ 25-й выпуск консерватории // Бакинский рабочий. 1948, 9 июля, с. 2.

Azərbaycan musiqi sənətində ilk orkestr Konserti olan bu əsərin əhəmiyyəti dəfələrlə qeyd edilmişdir. Tanınmış musiqişü-nas Rəna Fərhadovanın rəyini misal gətirək: «Ə.Abbasovun Konsertinosu intonasiya orijinallığı, parlaq alətləşdirməsi, ifadəli “sololar”ı ilə fərqlənərək, Azərbaycan musiqisində simfonik orkestr üçün parlaq konsert janrına yol açdı»¹.

Bir qədər irəli gedərək qeyd etmək istərdik ki, bu əsər 1949-cu ildə Azərbaycan musiqi mədəniyyətinə baxış çərçivəsində ifa edilmişdir. Bu yaradıcılıq tədbirində iştirak edən Dmitri Şostakoviç öz təəssüratlarını belə bölmüşdür: «Ə.Abbasovun orkestr və solo alətlər üçün “Konsertino”su təravətli, parlaq, istedadlı əsərdir. Yəqin ki, müəllif təvazökarlıq edərək əsəri “Konsert” adlandırmamışdır. Əla orkestrləşdirmə, məzmunun zənginliyi, boyalardan qənaətlə istifadə olunması əsərə repertuarımızda möhkəm yer təmin edəcəkdir.»² Daha sonra bəstəkar yazır: «Baxışda təqdim olunan əsərləri qiymətləndirərkən mən Azərbaycanın gənc musiqiçiləri üçün hec də güzəştlər etmirəm. Onlar elə bir səviyyədədirlər ki, uğurlarına sevinmək və çatışmazlıqlarını ciddi tənqid etmək mümkündür. Azərbaycan bəstəkarları düzgün yoldadırlar»³.

Bakı Konservatoriyasını bitirdikdən sonra, Ə.Abbasov Moskva Dövlət Konservatoriyasına aspiranturaya göndərilir (bəstəkarlıq üzrə professor Mixail Çulakinin sinfinə).

Moskvanın fəal konsert və yaradıcı mühiti gənc bəstəkarın musiqi-estetik zövqünün formallaşmasına çox böyük təsir göstərir və onu bir sira yeni əsərlər, həmçinin xor, orkestr və solistlər üçün kantata yazımağa sövq edir.

Moskvada yaşadığı illər Əşrəf Abbasova sonralar möhkəm dostluq münasibətlərinə çevrilən çoxlu maraqlı görüşlər bəxş etdi. Bu münasibətlər çoxsaylı yazışmalar, fotosənədlər, video-xronikadan kadrlarla təsdiq olunur. M.Çulaki, V.P. Protopopov,

V.Belyayev, T.Xrennikov və bu kimi görkəmli musiqiçilərlə, alimlərlə, ifaçılarla ünsiyyət Ə.Abbasovun tərcüməyi-halının parlaq səhifələrinə çevrildi. Bu şəxslər peşəkarlığı, istedadı yüksək qiymətləndirərək, həmkarlarının uğuruna səmimi olaraq sevinməyi bacarırdılar.

Moskva dövrünün yekunu – Üzeyirşünaslıq tarixini zənginləşdirən “Koroğlu” operası üzrə elmi-tədqiqat işi olur. Bu iş, dissertasiya kimi təqdim olunur. Müdafiəsi çox böyük uğurla Moskvada keçirilən (1952) bu iş, dissertasiya komissiyasının üzvləri tərəfindən yüksək qiymətləndirilir. Beləliklə, Əşrəf Abbasov Azərbaycanda musiqişünaslıq sahəsində ilk sənətşünaslıq namizədi olur.

Bakıya qayıdarkən, Əşrəf Abbasov dissertasiya əsasında “Üzeyir Hacıbəyli və onun “Koroğlu” operası” adlı kitabını nəşr etdirir. Giriş sözündə nəşrin redaktoru, məşhur nəzəriyyəçi-müəllim Nikolay Çumakov qeyd edir ki, “Ə.Abbasovun bu işi – “Koroğlu” operasının bəzi mühüm cəhətlərinin təhlil edilməsinin ilk təcrübəsidir”¹.

1953-1957-ci illər ərzində Üzeyir Hacıbəyli adına Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının rektoru kimi çalışan Əşrəf Abbasov eyni zamanda bəstəkarlıq kafedrasında ixtisas üzrə dərs deyir və növbəti on beş il (1957-1972) ərzində bəstəkarlıq kafedrasına rəhbərlik edir. 1968-ci ildə o, professor vəzifəsinə təyin olunur.

Həmin ildə mədəni əməkdaşlıq müqaviləsi çərçivəsində Ə.Abbasov Həbəştanaya yaradıcılıq ezamıyyətinə yola düşür. Bu ölkədən aldığı təəssürat və buranın mədəniyyəti ilə tanışlıq bəstəkarın bir sira əsərlərində, o cümlədən “Həbəş eskizləri” kvartetində öz əksini tapır.

Atasının vəfatından (8 fevral 1992-ci il) illər ötdükdən sonra bəstəkar Cəlal Abbasov “Səni bir daha görə bilsəydim...” əsərini yazacaq. Burada atasının və onun hədsiz dərəcədə sevdiyi Vətəni olan Şuşanın obrazları sanki biri-birinə qovuşacaq...

¹ Фархадова Р. Целеустремленность художника // Бакинский рабочий. 1971, 16 января.

² Смотр музыкальной культуры Азербайджана // Советское искусство. 1949, 12 ноября, № 4 46.

³ Yenə orada.

¹ Аббасов А. Узеир Гаджибеков и его опера «Кероглы», Баку, Азгосмузиздат, 1956, с. 3.

Ü.Hacıbəyli ad. ADK-nin rektoru Ə.Abbasov zəmanəmizin
dahi bəstəkarı D.Şostakoviçlə (1956-ci il)

Professor Əşrəf Cəlal oğlu Abbasovun peşəkar xidmətləri yüksək qiymətləndirilmişdir. O, Azərbaycan SSR Əməkdar İncəsənət Xadimi (1963), Azərbaycan Respublikasının Xalq Artisti (1990) adlarına layiq görülmüş, “Şərəf Nişanı”, II dərəcəli “Vətən mühəribəsi” (1985) ordenləri və bir sıra medallarla təltif edilmişdir.

“Həyatımız boyu elə insanlara rast gəlirik ki, onlar bizim sıralımızdan getsə belə, ürəklərdə yaşamağa davam edirlər”,¹ – Əşrəf Abbasovun bu sözləri onun böyük müəllimi Üzeyir Hacıbəylinin xatirəsinə deyilmişdir. Bunu söyləyərkən, Əşrəf Abbasov illər sonra bir çox insanların onu da həyatda parlaq və saf iz qoyan bir insan kimi xatırlayacaqlarını bilmirdi və bu haqqda heç düşünmüdü.

Simfonik yaradıcılığı

Musiqi sənətinin müxtəlif janrlarına müraciət edən Əşrəf Abbasov yaradıcılıq fəaliyyətinin bütün dövrlərində simfonik janra xüsusi diqqət yetirirdi. İstedadlı gənc musiqiçi üçün müxtəlif orkestr qruplarının alətləri ilə tanış olmaq və nəzəri biliklərini təcrübədə təsdiqləmək çox mürəkkəb iş deyildi. O, Avropa orkestrinin alətlərinin imkanlarını ciddi şəkildə öyrənirdi. L.V.Bethovenin, P.İ.Caykovskinin musiqisi və xüsusən, Üzeyir Hacıbəylinin “Koroğlu” operası timsalında orkestrin bütün gözəllikləri onun üçün bəlli oldu. Ə.Abbasovun simfonik dəst-xəttinin ilk təcrübəsi “Rəqs süti”¹ (1944) idi. Bu əsər “Azərbaycan simfonizminin əsaslarını qoyan ilk nümunələr sırasında laiyqli yer tutur”. Süita xəlqi-janr əsaslarını qabardaraq hər birinin müstəqil adı olan – “Rəqs”, “Mahnı”, “Yürüş” – üç hissədən ibarətdir. İstedadlı gənc bəstəkarın bu ilk əsəri faktura baxımından bir qədər yeknəsəq, xalq musiqisinin mahni-rəqs janrlarının səciyyəvi ritmik formullarına bağlı olmasına baxmayaraq, 1944-cü ildə Tbilisidə keçirilən Zaqafqaziya (Cənubi Qafqaz) xalqlarının musiqi öngünlüyündə ifa üçün Ü.Hacıbəyli tərəfindən təqdim edildi. Çoxsaylı mətbuatda “Rəqs süti”nın uğurları qeyd olundu.

Janr simfonizmi xəttini simfonik orkestr üçün Uvertüra (1945) davam etdirir. O, “Şuşa” simfonik poeması kimi (1946), bəstəkarın sonata formasına müraciət etməsi ilə, hər bir konkret halda onun xüsusiyyətlərinin və prinsiplərinin özünəməxsus şəkildə işıqlandırılması ilə maraq doğurur.

Zaman ötdükçə Əşrəf Abbasovun G.Burşteyn və sonralar B.Zeydman kimi gözəl müəllimlərin rəhbərliyi altında püxtələşən musiqi meyilləri daha da genişlənib yeni təməyüllərlə zənginləşmişdir. Bu da, istor-istəməz, ciddi novatorluq nticələrinə gətirib çıxarmalı idi. Belə ki, məhz Əşrəf Abbasov milli instrumental konsert janrının banisi olmaq kimi tarixi öhdəliyi öz üzərinə götürmüşdür. Zəmanəmizin görkəmli musiqiçisi

¹ Bəstəkarın xatirəsi, s. 122.

¹ Мирзоева Э. Ашраф Аббасов. Баку, Ишыг, 1982, с. 14.

(♩♩♩♩♩♩♩♩) irəli gəlir”¹. Bununla yanaşı, qaraçların ümumi-ləşdirilmiş obrazının xasiyyətnaməsi ilə bağlı olan nömrələrdə iştirak edən bütün orkestr qrupları eyni dərəcədə mühüm əhə-miyətə malikdir. Həmin nömrələrdə səs dramaturgiyasına bu cür diqqətli münasibət xeyli dərəcədə rəqs vasitəsilə ifadə edilmiş parlaq xalq təfəkkürünün fəlsəfəsini təcəssüm etmək meyili ilə izah edilir.

Süitanın gözəl parlaq orkestri, bəstəkarın ümumi ideya ilə birləşdirilən vahid simfonik əsər yaratmaq arzusuna tabe olunan tembr dramaturgiyasının məhərəti bu əsərə adlı-sanlı dirijorların, o cümlədən Algis Juraytisin (Böyük teatrın orkestri ilə), Stasevi-çin, R.Kərimovun, F.Kərimovun və başqalarının diqqətini cəlb etmişdir.

Musiqili-səhnə əsərləri

Əşrəf Abbasovun musiqili-səhnə əsərlərinə “Qaraca qız” baleti və “Səndən mənə yar olmaz”, “Dağlar qoynunda”, “Həyatım mənim – həyatım mənim” musiqili komediyaları aiddir.

Ötən əsrin 60-70-ci illərində yazılın bu əsərlər Azərbaycanda teatr musiqisi janrinin inkişafında mühüm rol oynamışdır. Buna sübut Azərbaycanda ilk uşaq baleti olan “Qaraca qız”dır. Öz dərin ideyasına, qəhrəmanların hiss və düşüncələrinin əks olunmasına görə, habelə orkestr partiturası baxımından bu əsər uşaq balet tamaşası çərçivəsindən kənara çıxaraq, “tammetrajlı” lirik-psixoloji balet janrinə uyğunlaşır.

Əşrəf Abbasov bu baleti yazana qədər, əksəriyyəti program əsasına malik olan simfonik orkestr üçün bir çox əsərlərin müəllifi idi. Bəstəkarın üslub estetikasına cavab verən programlı simfonizmə diqqət yetirməsi onun balet janrinə müraciət etməsinin səbəblərini izah edir. Tanınmış musiqişünas Y.Xoxlovun fikrincə programlılıq musiqinin spesifikasiyası ilə bilavasitə bağlı olan bir haldır. Sənət növləri arasında ən mücərrəd olan musiqi, emosio-

nal halların və əhval-ruhiyyənin əks etdirilməsində üstünlüyü malik olmasına baxmayaraq, bu əhval-ruhiyyəni nə ilə əmələ gəlməsini öz xüsusi vasitələri ilə dəqiq göstərə bilmir, – ona məf-humədici əyani konkretlik xas deyil.¹ Bundan irəli gələrək, belə bir fərziyyə irəli sürmək olar: bəstəkar S.S.Axundovun povesti-nin obrazlarını simfonik suita janrında təcəssüm etdirərkən məhz əyani konkretlik yolu ilə gedərək bunun nəticəsi kimi məzmun və musiqi təcəssümü etibarıyla irihəcmli balet tamaşasını yaratmağa nail olmuşdur.

“Qaraca qız” baleti

60-ci illərin ortalarında Azərbaycan balet sənəti Ə.Bədəlbəylinin “Qız qalası” (1940), S.Hacıbəyovun “Gülşən” (1950), Q.Qarayevin “Yeddi gözəl” (1952) və “İldirimli yollarla” (1958), A.Məlikovun “Məhəbbət əfsanəsi” (1960) parlaq tamaşalarıyla təmsil olunurdu. Yuxarıda sadalanan əsərlər Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılıq ideyalarının və onların balet xoreoqrafiyası vasitələri ilə təcəssüm yollarının müxtəlifliyini göstərir. Milli balet xoreoqrafiyasının başlıca xüsusiyyəti isə sabitləşmiş klassik kanonların Azərbaycan rəqs sənətinin misilsiz plastikası ilə üzvi sintezindən ibarətdir.

60-ci illərin ortalarında balet sənəti panoramasının belə parlaqlığı bu janra müraciət edən bəstəkarların qarşısında ciddi məsələlər qoyurdu. Balet yazmaq fikrində olan Ə.Abbasov süjet əsasını seçmək işinə son dərəcə diqqətlə yanaşırdı. Onun istifadə oluna biləcək ədəbi mənbəyə qarşı irəli sürürlən tələblər bunlardır: aydın ifadə edilmiş etik əsasın və, təbii ki, həmin etik əsasın nəzərdə tutduğu dərin xarakterlərin mövcudluğu. Məhəbbət və laqeydlik, yüksək fədakarlıq və mərhəmətsizlik, nəhayət, insan nəminə həyat və ölüm – səhnə əsərlərinə daim xüsusi gərginlik gətirən əbədi təzadalar əsərin fəal inkişaflı münaqışa xəttinin yaradılmasına xidmət edir. Bir çox materialları nəzərdən keçirən

¹ Аббасов Дж. Методические рекомендации. К вопросу об оркестровой драматургии I сюиты из балета «Чернушка» А.Аббасова. Баку, 2007, с. 14.
480

¹ Хохлов Ю.Н. Программная музыка // Музикальная Энциклопедия под ред. Ю.В.Келдыша. М.: Советская энциклопедия. 1978, т. 4, с. 44.